
Jarosław Matysiak
Stanisław Żawrocki
Poznań

MATERIAŁY KAZIMIERZA KRZYWICKIEGO
(1820–1883)
(P.III–179)

Kazimierz Krzywicki herbu Kierdeja urodził się w 1820 r. na Wołyniu w ubogiej rodzinie szlacheckiej, jako syn Adama Krzywickiego. Pierwsze nauki pobierał w szkole w Równem. W latach 1840–1842 studiował prawo na Uniwersytecie w Dorpacie. W 1844 r. został magistrem filozofii na podstawie badań nad problemami konceptualnymi statystyki i wydał rozprawę z zakresu statystyki pt. *Die Aufgabe der Statistik*.

W czerwcu 1845 r. wyjechał do Petersburga, gdzie otrzymał pracę w Departamencie Administracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. W maju 1846 r. został wydelegowany na pół roku do Dorpatu w celu uzupełnienia opisu statystycznego tego miasta. W tym czasie ukazała się jego rozprawa z zakresu skarbowości pt. *Die Besteuerung der Gastwirtschaft als Gewerbe...* Na jej podstawie Uniwersytet w Dorpacie pod koniec 1846 r. nadał mu stopień doktora filozofii. Po powrocie do Petersburga kontynuował karierę urzędniczą w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. W czerwcu 1858 r. przeszedł do pracy w II Wydziale (kodyfikacyjnym) Cesarskiej Akademii na stanowisku starszego urzędnika. W lipcu 1860 r. starał się bez powodzenia o stanowisko na Wydziale Prawa Uniwersytetu Petersburskiego. W kwietniu 1861 r. otrzymał rangę rzeczywistego radcy stanu. Pod koniec 1861 r. nawiązał kontakt z Aleksandrem Wielopolskim, którego wspierał w staraniach o wprowadzenie proponowanych przez niego reform w Królestwie Polskim.

W czerwcu 1862 r. Kazimierz Krzywicki został p. o. dyrektora głównego w Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Pełne prawa do tego urzędu uzyskał w styczniu 1863 r. Na tym stanowisku przyczynił się znacznie do reformy i rozwoju polskiej oświaty pod rządami rosyjskimi, a w szczególności Szkoły Głównej Warszawskiej. Jeszcze podczas swojego pobytu w Petersburgu rozpoczął zabiegi o pozyskanie dla Szkoły Głównej oraz dla Instytutu Politechnicznego i Rolniczo-Leśnego w Puławach profesorów spośród Polaków zatrudnionych na uczelniach rosyjskich.

Równolegle pracował nad przebudową szkolnictwa średniego. Osobiście kierował pracami komisji zajmującej się opracowaniem programów nauczania. Usuwał ze szkolnictwa ludzi, którzy nie mieli odpowiednich kwalifikacji, oraz dokonał przegrupowań nauczycieli przydzielając ich do szkół według potrzeb i specjalności. Reorganizacja oświaty została zakończona z początkiem października 1862 r., gdy wszystkie szkoły średnie rozpoczęły pracę. Wybuch powstania styczniowego przerwał działalność Krzywickiego na polu oświaty.

Wiosną 1863 r. odmówił objęcie urzędu naczelnika rządu cywilnego, zaproponowane przez ówczesnego namiestnika Królestwa Polskiego Konstantego Mikołajewicza Romanowa. Ukazem z września tegoż roku zwolniono go z zajmowanego stanowiska i jednocześnie otrzymał nominację na stałego członka Rady Stanu Królestwa Polskiego.

W kwietniu 1864 r. zrezygnował z tego stanowiska i wyjechał do Drezna, gdzie przebywał do 1877 r. towarzysząc Aleksandrowi Wielopolskiemu. Po jego śmierci w 1877 r. Kazimierz Krzywicki przeniósł się do Heidelbergu. Z upływem lat coraz silniej nękała go bezczynność zawodowa. W 1876 r. zaczął ubiegać się w Petersburgu i w Warszawie o posadę – bez efektu. Do końca życia pozostał w Heidelbergu.

Kazimierz Krzywicki jest autorem wydanej anonimowo broszury *Polska i Rosja w 1872 r.* (1872). Publikacja była mocno krytykowana jako wyraz patologicznego słowianofilstwa, kapitulantstwa i zdrady narodu. Zawarte w niej koncepcje spotkały się z ostrą krytyką polskiej opinii publicznej. Stefan Buszczyński, Józef Kleczyński, Józef Ignacy Kraszewski i Włodzimierz Spasowicz określili wywody Krzywickiego jako politykę samobójstwa narodowego.

W grudniu 1847 r. został członkiem korespondentem Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego.

Ok. 1844 r. ożenił się z Antoniną von Wilde, z którą miał trzy córki – Elżbietę, Emilię i Marię – oraz syna Kazimierza, chirurga (1860–1901).

Kazimierz Krzywicki zmarł 26 listopada 1883 r. w Heidelbergu i został pochowany na miejscowym cmentarzu.

Materiały Kazimierza Krzywickiego zostały wydzielone ze spuścizny Adama Wrzosa, (sygn. P.III–70) w 2019 r. (ks. nab. „B” 443). Spuścizna została uporządkowana i zinwentaryzowana przez Jarosława Matysiaka i Stanisława Żawrockiego w 2024 r. Zawiera materiały z lat 1839–1908. Została podzielona na 4 zasadnicze grupy zgodnie z metodami porządkowania przyjętymi w Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie.

Grupa I to materiały działalności publicystycznej i zawodowej z lat 1846–1877. liczące 9 jednostek archiwalnych (j. a). Podgrupa pierwsza licząca 4 j. a. składa się z krótkiego opracowania *Kilka Uwag o Systemie Ustępstwa w rzeczach Wiary i Ważności Ojczystego języka w wykładzie Religii*, projektu czasopisma naukowego „Przegląd Współczesnej Literatury i Nauk” z uwagami autora spuścizny, materiałów dotyczących Aleksandra Wielopolskiego i rodu Tyzenhauzów oraz notatek poświęconych m. in. sprawie polskiej, Polsce i pansławizmowi.

W podgrupie drugiej liczącej 5 j. a. znajdują się materiały związane z opisem statystycznym Dorpatu i pracą autora spuścizny w Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Podstawą uporządkowania archiwaliów jest *Wykaz papierów składających oddzielne Archiwum JW Dyrektora Głównego Kom. Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego* (j.a. 6) zawierający spis 48 pakietów („paczek” – wg spisu) różnego rodzaju dokumentów, przeważnie z lat 1862–1863. Są to oryginały i kopie protokołów, raportów, tekstów przemówień i korespondencji, dotyczące m. in. organizacji i działalności kościoła rzymskokatolickiego i szkół różnego szczebla w Królestwie Polskim, m. in. Szkoły Głównej oraz Instytutu Politechnicznego i Rolniczo-Leśnego w Puławach, rekwizycji i rabunków wojsk rosyjskich oraz represji władz wymierzonych w uczniów popierających lub też czynnie uczestniczących w powstaniu styczniowym. Grupę zamyka jednostka archiwalna dotycząca stanowiska Komisji Rządowej wobec Kościoła katolickiego. Na uwagę zasługuje odpowiedź na memorandum włoskiego kardynała Giacomo Antonellego wobec organizacji szkolnictwa w Królestwie Polskim.

Grupa II to materiały biograficzne, o twórcy zespołu i rodzinne z lat 1847–1908 w ilości 5 j.a. W skład tej grupy wchodzi jednostka archiwalna zawierająca dokumenty osobiste autora spuścizny, wspomnienia o Kazimierzu Krzywickim napisane przez córkę Elżbietę z Krzywickich Bończę Tomaszewską, akt chrztu i dyplom doktorski syna Kazimierza Michała Krzywickiego i 2 listy Antoniego Białeckiego adresowane do jednej z córek autora spuścizny.

Grupę zamyka opracowanie Włodzimierza Spasowicza – rosyjskiego prawnika, publicysty, krytyka literackiego, członka honorowego Towarzystwa Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu i Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk – *Polskie fantazju na slowianofilsku* temu, w której scharakteryzował postać Kazimierza Krzywickiego. Szczególnie zwraca uwagę na piękno jego polszczyzny, porównując z językiem Hugona Kołłątaja i jednego z braci Śniadeckich (j.a. 14).

W grupie III umieszczono korespondencję wychodzącą i wpływającą z lat 1839–1880 w ilości 6 j.a. Na uwagę zasługuje korespondencja wychodząca i wpływająca od Józefa Mianowskiego – lekarza, działacza społecznego, rektora warszawskiej Szkoły Głównej, z okresu jego pobytu we włoskiej miejscowości Senigallia (j. a. 16 i 18) oraz korespondencja wpływająca od Rajnolda Tyzenhauza (1830–1880), herbu Bawół – ostatniego przedstawiciela hrabiowskiej linii rodu (j. a. 19). Wśród listów znajdują się także odręczne szkice okolic Rakiszek – rodowej siedziby Tyzenhauzów oraz zespołu pałacowego wraz z zabudowaniami gospodarczymi. W j. a. 17 znajduje się zszyty i sklejony plik korespondencji wychodzącej i wpływającej do Kazimierza Krzywickiego i członków jego rodziny. Rozdzielenie tej korespondencji groziłoby zniszczeniem archiwaliów, dlatego postanowiono nie rozdzielać kart. Korespondencję wychodzącą i wpływającą zaopatrzone w aneksy.

Grupę IV – ostatnią – materiały osób obcych liczącą 3 j. a. stanowią opracowania i memoriały oraz zaświadczenia i korespondencja z lat 1862–1881. W j.a. 22 na uwagę zwraca memoriał dotyczący ostatniego aktu woli Rajnolda Tyzenhauza, streszczenie opracowania Wacława Maciejowskiego *Historyia prawodawstw słowiańskich* (którego spuścizna znajduje się w PAN Archiwum w Warszawie pod sygnaturą III–35) oraz anonimowy opis *Zdobycie Somosierry*.

Spuścizna Kazimierza Krzywickiego otrzymała w PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu sygnaturę P.III–179. Rozmiar zespołu po uporządkowaniu wynosi 0, 17 mb. Inwentarz zawiera 23 jednostki archiwalne. Dołączono do niego 2 aneksy.

Źródła i bibliografia

1. Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu, Materiały Kazimierza Krzywickiego, P.III–179, j. a. 10, 11.
2. Poznański Karol, *Krzywicki Kazimierz (1820–1883)*, *Polski Słownik Biograficzny*, T. 15, 1970, s. 570–571.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

	pozycja inwentarza
I. Materiały działalności publicystycznej, zawodowej	1–9
A. Publicystyka, materiały warsztatowe	1–4
B. Działalność zawodowa	5–9
II. Materiały biograficzne, o twórcy zespole, rodzinne	10–14
III. Korespondencja	15–20
A. Wychodząca	15–16
B. Wpływająca	17–20
IV. Materiały osób obcych	21–23
Aneksy	1–2

I. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI PUBLICYSTYCZNEJ, ZAWODOWEJ

A. Publicystyka, materiały warsztatowe

1. *Kilka Uwag o Systemie Ustępstwa w rzeczach Wiary i Ważności Ojczystego języka w wykładzie Religii*
Opracowanie
B. d., rkp., sz. k. 3
2. „Przegląd Współczesnej Literatury i Nauk”
Projekt czasopisma naukowego z uwagami K. K.
1861, rkp., l., k. 10
3. Aleksander Wielopolski
Ród Tyzenhauzów
Nekrolog, projekt napisu na nagrobku, drzewo genealogiczne
Ok. 1877, b. d., franc., łac., l., k. 4
4. Sprawa polska, Polska i panslawizm, wiadomości o najdawniejszych źródłach historycznych
Notatki, wypisy
B. d., rkp., j. franc., łac., pol., l., k. 12

B. Działalność zawodowa

5. Opis statystyczny Dorpatu
Korespondencja
1846, rkp., j. niem., ros., l., k. 5
6. *Wykaz papierów składających oddzielne Archiwum JW Dyrektora Głównego Kom. Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*
Spis dokumentów
B. d., rkp., sz., k. 11
7. Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
Raporty, memoriały, sprawozdania, korespondencja urzędowa wpływająca i wychodząca
1862–1863, rkp., j. franc., pol., ros., l., k. 113
8. Jw.
Raporty, memoriały, sprawozdania, przemówienia, korespondencja urzędowa wpływająca i wychodząca
1862–1863, rkp., j. franc., pol., ros., k. 103
9. Jw.
Relacje państwo – kościół rzymskokatolicki, memoriały, protokół, korespondencja
1862–1863, rkp., j. franc., pol., ros., l. i sz., k. 53

II. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE, O TWÓRCY ZESPOŁU, RODZINNE

10. Dokumenty osobiste
Nominacje, powołania, opinie, korespondencja
1847–1863, rkp., j. ros., l., k. 15

11. Elżbieta z Krzywickich Bończa Tomaszewska – córka
Moje wspomnienia o ojcu moim Kazimierzu Krzywickim ur. 1820 zm. w 1883 r.
Po 1883 r., rkp., l., k.
12. Kazimierz Michał Krzywicki – syn
Wyciąg z książki metrykalnej w języku ros. i niem., dyplom doktorski,
list od matki
1868, 1884, b. d., rkp., druk., j. łac., niem., pol., ros., l., k. 5
13. Antoni Białecki
2 listy do jednej z córek Kazimierza Krzywickiego
1908, rkp., l., k. 6
14. Włodzimierz Spasowicz, *Polskije fantaziu na slowianofilskuju temu.*
Opracowanie
1872, rkp., sz., k. 32

III. KORESPONDENCJA

A. Wychodząca

15. Osoby i instytucje C–Z i odbiorca nierozpoznany
1865–1878, rkp., j. franc., pol., l., k. 60, zob. aneks 1
16. Józef Mianowski
1876–1878, rkp., druk., j. franc., niem., pol., l., k. 56

B. Wpływająca

17. Osoby i instytucje D–Z i nadawcy nierozpoznani
1839–1880 i b. d., rkp., j. franc., pol., ros., l. 169, zob. aneks 2
18. Józef Mianowski
1869–1878, rkp., l., k. 120
19. Rajnold Tyzenhauz
1871–1879, rkp., druk., l., k. 259
20. Jw.
1876 i b. d., rkp., l. 80

IV. MATERIAŁY OSÓB OBCYCH

21. *Du gouvernement de l' Église catholique de Russie*
Opracowanie
1869, rkp., j. franc., sz., l., k. 35
22. Ostatnia wola Rajnolda Tyzenhauza,
Stosunki religijne w Królestwie Polskim,
Streszczenie opracowania Wacława Maciejowskiego *Historyia prawodawstw*
słowiańskich,
NN, *Zdobycie Somosierry*
Memoriały, artykuł, streszczenie
Ok. 1880, b. d., rkp., j. franc., pol., ros., l. i sz., k. 43

23. List M. Borysoglebskiego do Kośmy Gregoriewicza, życiorys,
List do Mikołaja Aleksandrowicza,
Rozporządzenie
1854–1881, rkp., j. ros., l., k. 6

ANEKS 1

J. 15. Osoby C–Z i odbiorca nierozpoznany

Chałbiński Tytus	1865	1.1
Gorczałow Michajłowicz Aleksandr	1876	1.1
Romanow Mikołajewicz Konstanty [?]	b. d.	1.1
Wielopolski [?] Zygmunt	1878	1.1
Zalewski Bronisław	1865–1878	1.27
Odbiorca nierozpoznany	b. d.	1.1

ANEKS 2

J. 17. Osoby i instytucje D–Z i nadawcy nierozpoznani

II Oddział Osobistej Kancelarii Jego Cesarskiej Mości	1861	1.1
Fedorow W.	1839	1.1
Hoffman B. K.	1872	1.1
Lubomirski Stefan	1872	1.1
Mianowska Lidia	1879	1.7
Nowicki	1872	1.1
Nowosielski [?]	1854	1.1
Wielopolska Anna	1878–1880	1.11
Wielopolska Maria	b. d.	1.1
Wielopolski Zygmunt [?]	1872–1878	1.5
Zalewski Bronisław	1878	1.1
Nadawcy nierozpoznani	1861–1862, b. d.	1.6